

1. Ренесанса. Општи преглед. Хуманистичке тенденције у пољској средњовековној култури

Ренесанса – *Renaissance, Rinascimento* – значи **препород**; пољски дублетни термин за овај период је *Ренесанс* или *Odrodzenie*.

Реч је о културном покрету који је Европу увео у *нови век*. Као културноисторијска формативна епоха, ренесанса се одразила на све области културног и друштвеног живота – не само на област уметности.

Хронолошке границе

Термином *ренесанса* понекад се означавају појаве које се издвајају у окриљу формације средњег века – нпр. *каролиншка ренесанса* (епоха Карла Великог, VIII-IX век) или *отонска ренесанса* (X-XI век). То су, међутим, терминолошке кованице секундарног карактера, изведене из свеобухватног покрета познатог под називом *ренесанса*, а који је наступио после средњег века.

У европским културама ренесанса је време које обухвата приближно три века – од XIV до XVI. То је време Колумба, Леонарда да Винчија, Еразма Ротердамског, Коперника...

Тешко је успоставити строге просторно-временске границе и оне се често, с различитом аргументацијом, померају на једну или другу страну. Неспорно је да је покрет имао дугу предисторију у „позном“ средњем веку, као и то да је поникао у Италији. Ослања се на средњовековни латински универзализам и покрива исти географски простор, тј. непосредно се подудара са западноевропским културним кругом. Из Италије ренесанса се током времена ширила на Запад (Прованса, Француска, Шпанија), преко Алпа (немачке земље), али и на Исток.

У Пољску је ренесанса стигла са заостатком од отприлике једног века. Док је у Италији ренесанса у XV веку била у свом зениту, дотле у Пољској тек последњих деценија XV в. бележимо њене прве најаве. Пољска књижевноисторијска наука данас наводи ове хронолошке границе ренесансе у пољској књижевности:

1500–1620.

Почетна година сасвим је условна. Завршна година означава почетак великог пољско-турског рата. Ипак, процват пољске ренесансне књижевности догодио се између **1543.** и **осамдесетих година XVI в.**

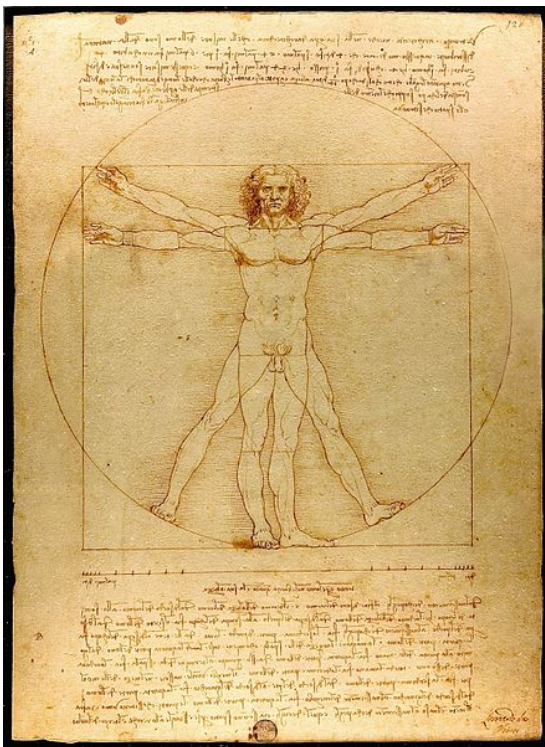
Година 1543. такође је симболична: те године умро је Коперник, а објављено је у Нирнбергу и његово животно дело *De revolutionibus orbis caelestium* – што означава почетак „коперниканског обрта“ у погледу на свет.

Карактер „препорода“

Обично се каже да је ренесанса – препород у смислу поновног „откривања“ античког наслеђа. (Знамо, међутим, да и средњи век одржава можда селективну, али и даље живу везу с наслеђем антике.)

Овде је реч о нечем другом – о уклањању догматске (религиозно-нормативне) оптике у схватању тога наслеђа.

Реч је, дакле, о својеврсном препороду човека и његовој припреми за другачије вредновање и доживљавање актуелне стварности. Најупрошћеније – разлика између средњовековног и ренесансног погледа на свет јесте опозиција *теоцентричног* и *антропоцентричног* модела света. У основи нове културноисторијске формације – као реперна вредност – јавља се **човек као мера свих ствари.**

Леонардо да Винчи:
Витрувијев или
Витрувијански човек
(око 1487)

Носиоца средњовековног погледа на свет занимао је Бог, теолошка и етичка проповед Цркве, односно – човекова судбина у Божјем свету.

Носиоца новог погледа на свет интересују „људске ствари“, „*res humanæ*“.

Антропоцентризам зачет је поткрај средњег века и управо из његовог занимања за човека генерисан је термин **хуманизам**. Девиза средњовековних хуманиста – оних који су довели до ренесансног преокрета – биле су Теренцијеве речи: „Човек сам и ништа што је људско није ми страно“ – *Homo sum et nihil humanum a me alienum (esse) puto*.

Хуманизам се развио из првобитног интересовања за „*studia humanitatis*“ – тј. за филологију и граматiku – а одатле до снажне фасцинације класичном старином био је само корак.

У пољској научној традицији постоји термин ***humanizm renesansowy*** = ренесансни хуманизам, који се заправо односи на ту „хуманистичку“ димензију ренесансе. Наравно да се хуманистички антропоцентризам није задржао само на филологији и граматiku – његов је значај преломан за развој нововековне филозофије, правних и природних наука, медицине, уметности...

Да ли то, међутим, значи да се европски човек тада сасвим окренуо од Бога и против Бога? Наравно да није, али јесте потражио неке себи примереније облике свог религиозног организовања.

Тако смо дошли до религиозног феномена који је комплементаран с ренесансом, а донекле и проистиче из ње: **реформације**. Све је почело од Мартина Лутера (1483–1546) и његових 95 теза на вратима цркве у Витембергу...

Кад је о Пољској реч, у њој су присутни сви елементи европског ренесансног преокрета: и хуманистичка „припрема“ с једне, и реформатска акција с друге стране.

Почеци ренесансе у Пољској

Зачеци хуманизма у Пољској називу се још од половине XV века – међу државницима, дипломатама, а пре свега у круговима Краковске академије. Средњовековни полихистор Јан Длугош – по свом односу према историјским изворима, али и литерарном доприносу – открива јаке црте хуманизма.

Један од првих пољских хуманиста био је Гргур или Гжегож из Санока (*Gregorius Sanocensis*, 1406–1477), краковски магистар, професор Краковске академије. После много година путовања – и познанства с европским хуманистима – вратио се у Пољску. Био је лавовски надбискуп. Осим што је био критичар схоластике и песник-

латиниста, за пољски хуманизам заслужан је због пружања уточишта италијанском хуманисти Филипу Буонакорсију званом Калимах (1437–1496).

Калимах – некад члан римске Академије – био је принуђен да бежи од папских агената (због наводне завере против папе) – на острва Архипелага и у Цариград, одакле је стигао на двор Гргура из Санока. Захваљујући свом моћном заштитнику, Калимах је доспео на двор краља Казимира Јагјелонца у својству секретара и, касније, учитеља младих краљевића (заједно с Длугошем).

Калимах је писао на латинском разноврсна дела – љубавне епиграме, стиховане посланице, есеје из теорије књижевности, политике, историје. Најзначајније дело је биографија Гргура из Санока *De vita et moribus Gregorii Sanocensis* – у њему је представио идеал хуманисте, филозофа који утире пут новом погледу на свет.

Аутор је (вероватно) и трактата *Consilia Callimachi* (Калимахови савети) о томе како владар треба да влада.

Писао је и о турској опасности за Европу.

Калимах је боравећи у Пољској одржавао живе везе са првим књижевним друштвом у Европи – *Sodalitas Litteraria Vistulana* (Вишљанско књижевно друштво) које је у Кракову 1489. основао познати немачки хуманиста Конрад Целтес (1459–1508). Целтес је, поред осталог, изван Академије, студентима држао предавања из реторике и поетике, али и пропагирао потребу да се Академија реформише у хуманистичком духу.